

SPIRITUL OLTENIEI*

Disertație susținută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa al
Universității din Craiova

Răzvan THEODORESCU

Magnifice rector, Înalt Prea Sfinția Voastră, stimați membri ai Senatului
Universității din Craiova, domnule prefect, domnule președinte, doamnelor și
domnilor, dragi studenți,

S-au spus aicea lucruri admirabile și nu vreau să corectez decât unul singur: nu
dumneavoastră sunteți onorați de faptul că îmi conferiți acest titlu, ci eu sunt
profund onorat și profund mișcat.

Primind de la mai multe universități titlul de Doctor Honoris Causa, este
pentru prima oară în viața mea când îl primesc într-un oraș de care biografia mea
a fost direct legată. Pentru puțin timp, e drept, există un moment, dintr-o biografie
zbuțuită, postbelică, pe când – într-o Craiovă devastată de război, într-o
școală a orașului, **Sf. Anton** se numea, școală germană – cel care vă stă acuma
în față, copil fiind, în iureșul anilor '45-'46, trecea ca școlar, bătându-l pe acest
superb oraș, făcându-și prieteni, dintre care unii mai trăiesc. Undeva, pe str.
Iancu Jianu, era Casa Poenarilor, astăzi dispărută, în care locuiam. Familia mea,
prin alianță, se înrudea cu familia inventatorului stiloului, a lui Petrache Poenaru,
secretarul lui Tudor Vladimirescu... și, mai apoi, pe str. Gheorghe Chițu – o casă-
vagon, pe care o țin minte, în care ne-am mutat atunci când comandamentul
sovietic ne-a evacuat din acea casă de pe Iancu Jianu. De atunci, probabil, am
păstrat o dragoste specială, mereu reiterată, pentru acest oraș, în care veneam
des să țin conferințe – în admirabilul Muzeu de Artă – Palatul Jean Mihail -, o
dragoste mereu reiterată și în tot ceea ce am scris despre Craiova, inima
Olteniei, care este un simbol de românitate.

Când am fost întrebat ce aș dori să spun după această ceremonie, care
m-a onorat atât de mult, am mărturisit că aș dori să rostesc numai câteva cuvinte
despre **spiritul Olteniei** – ca un omagiu adus, după decenii de cercetare, acestui
loc, cu totul și cu totul excepțional, al pământului românesc. Acestui pământ-
emblemă, a cărui emblemă, la rândul-i, este Craiova. Craiova, a cărei emblemă
este Universitatea, care, din 1947 – dar cu atât de importante rădăcini în
intelectualitatea, în spiritualitatea olteană – domină această mare provincie
istorică.

Un mare, un foarte mare înaintaș al nostru al tuturor, cel care – alături de
poetul național, Mihai Eminescu -, ca un Atlas, susține pe umerii săi întreaga
noastră istorie, este vorba de incomparabilul Nicolae Iorga, acum 80 de ani, în
1922, în revista **Arhivele Olteniei**, semna un articol: **Regionalism oltean**. Eu nu
mă înscriu în parametrii a ceea ce Iorga scria admirabil acolo – el se referea la

* Preluare din lucrarea lui Dan Lupescu, *Spiritul Olteniei, Pod peste himere. Holograme
pentru Europa*, vol. I, Craiova, 2007, p. 41-48.

democrația activă a acestui spațiu. Vorbind despre regionalismul oltean, voi spune doar că este o parte a naționalismului românesc. Naționalism în accepția sa cea mai înaltă, de doctrină politică, de doctrină patriotică, nu în sensul folosit uneori anapoda de unii politicieni și ziariști. Orișice om normal, în orișice parte a lumii, este un naționalist. Căutați în **Larousse** și veți vedea ...doctrine qui se réclame de la tradition nationale”. Căutați într-un **Dicționar Oxford** și veți găsi întotdeauna cam aceeași formulă: ...patriotic feeling”. Căutați în DEX – **Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția 1996, unde se scrie: ...**doctrină politică bazată pe apărarea (uneori exagerată) a drepturilor naționale**”. Fals. DEX-ul nostru, al Academiei, trebuie revizuit.

Naționalismul este o doctrină sănătoasă!

Naționalismul românesc sau de oriunde este o doctrină sănătoasă. Este doctrina lui Titu Maiorescu, este doctrina lui C.Rădulescu-Motru, este doctrina lui Simion Mehedinți, este doctrina lui Nicolae Iorga... Este ceea ce afirma un președinte nord-american, care l-a precedat imediat pe cel primit de noi de curând, **put America first**. Acesta este naționalismul, în sensul său cel mai nobil. El nu are nimic comun cu exagerările, cu erodările, cu ultranaționalismele.

Naționalismul românesc încorporează în sine contribuția Olteniei. Există o singură Oltenie? E greu de spus. Eu, care am scris foarte mult despre zonele diverse de cultură ale spațiului românesc, am tendința, amendabilă, de a vorbi despre o multiplă Oltenie... O Oltenie domnească – a Vâlciei; o Oltenie originară monahală – a Mehedinților; o Oltenie seniorială – a Doljului; o Oltenie profund țărănească – a Gorjului... Dar veți găsi în toate celelalte părți de Oltenie amestecuri sociale, amestecuri care dau sensul multiplu al acestui spațiu românesc.

Mentalitatea tranzacțională, formula care ne-a salvat în istorie

În Oltenia, mai mult ca oriunde, veți găsi două elemente care stau într-un binom. Veți găsi binomul care ne caracterizează – așa cum am încercat să susțin acum un an, în discursul meu de recepție la Academia Română – cele două elemente definitorii, ce ne fac să nu semănăm cu alții. Am fost întotdeauna un adversar neîmpăcat, uneori cu evidente riscuri, al ideii că noi suntem centrul Pământului. Această viziune ombilicală o resping. Suntem ca și alții, asemenea altora, asemenea celorlalți. Avem aceleași valori și aceleași zone de umbră pe care le au și alții, dacă vorbim în spiritul unei **Völker-psychologie**, al unei psihologii a popoarelor. Avem, însă, două lucruri care ne disting: **latinitatea** – suntem singura lume latină a Răsăritului – și **statalitatea**. Suntem singurul spațiu care, cu excepția Rusiei Imperiale, aicea – în Europa de Sud-Est și Est-Centrală – ne-am păstrat statul. Prin, ceea ce am numit și văd că este acceptat de foarte mulți istorici, **mentalitatea tranzacțională** a românilor, o formulă care ne-a salvat în istorie. Când grecii, când albanezii, când bulgarii, când sârbii, când ungurii, când cehii, când polonezii – cred că am făcut tot turul Europei Centrale și de Sud-Est – își pierdeau în chip definitiv statul, românii, printr-o inteligență cu

totul specială, printr-o abilitate cu totul aparte, au reușit să păstreze dinastii, boierime, independențe. Toate acestea, prea puțin cunoscute și comentate, au marcat istoria noastră.

Ei bine, latinitatea și statalitatea sunt, înainte de toate, vizibile în Oltenia. N-am să mă refer la admirabilul stil latin, pe care domnul profesor și rector Mircea Ivănescu l-a utilizat adineauri, dar care dovedește o mare tradiție clasică a acestui spațiu. Am în vedere ceea ce a avut bunătatea, generozitatea și gentilețea să spună despre mine, atât de documentat, colegul profesor Ion Pătroi, când s-a referit la acea **teză a coridoarelor culturale**.

Cu un sentiment melancolic și trist, de bătrânețe prematură, acum vreo trei luni, la Paris, am auzit, într-un congres, vorbindu-se despre „...linia Jirecek” și despre „...coridoarele Theodorescu”. Mi-am dat seama că era vorba despre mine și, în sfârșit, m-am gândit că e plăcut, dar, pe de altă parte, trist, când dai numele unor coridoare geo-politice – care, de altfel, mi-au și adus multe daune: cartea mea *Bizanț – Balcani – Occident* n-a putut să fie publicată în 1974, la timp, deoarece s-a constatat că acele coridoare propuse de mine reprezentau și posibile coridoare de acces ale trupelor NATO împotriva trupelor Tratatului de la Varșovia. Vă imaginați că nici nu mă gândisem la așa ceva, însă cartea a fost interzisă o vreme.

Coridorul mării latinități

În această teză, vorbesc de un coridor occidental, care este **coridorul mării latinități**. Mare latinitate ce străbate Balcanii pentru a ajunge în spațiile profund latine, de tradiție provincială latină ale Daciei Inferior și ale Moesiei Superior. În Oltenia, latinitatea se regăsește în mentalul colectiv. Prietenii mei olteni sunt adevărați latini ai timpurilor noastre – prin lapidaritatea graiului, prin nuanțele fiecărui cuvânt, printr-un individualism care știe să se asocieze foarte bine cu o bine cenzurată intrare în comunitate. Dar statalitatea?

Există în Oltenia, în pronaosul Hurezului, simbolul vizual fundamental al statalității românești: Brâncoveanu – o expresie admirabilă a boierimii și a domniei, a monarhiei, înconjurat de toți dinaștii care l-au precedat, de marile clanuri boierești, venite din Oltenia sau venite din Bizanț, din care el se trăgea. Acolo se naște, la Hurezi, primul stil național, care este o creație oltenească. Acolo este limpede vizibilă ideea dinastică, așa cum nu e nicăieri pe pământul de la Sud de Carpați.

Dar culele oltenești, unice? Aceste simboluri ale fortificării pentru apărarea pământului. La Măldărești, la Groșerea și în atâtea alte părți, nu departe de Craiova, la Almăj, ele sunt simboluri ale unei mici boierimi, ale unei boierimi provenite din țărănime. Acesta este un alt element specific oltenesc, pe care Iorga îl remarcă în eseul său din 1922. Un element al luptei pentru acest pământ pe care oltenii nu l-au părăsit. Dar, la Stănești, la intrarea în biserică, acea piatră tombală din 1602, a lui Stroe Buzescu, care constituie textul cel mai impresionant, poate, alături de inscripția de la Războieni, al luptei pentru țară și pentru credință!

Oltenia reflectă acest binom fundamental din istoria românilor: latinitate-statalitate.

Tradiționalismul românesc și deschiderea europeană

Celălalt binom: **tradiționalismul românesc și deschiderea europeană**. Europeanitatea văzută în legăturile cu Apusul. Europeanitatea văzută în legăturile cu leagănul Europei – Balcanii. Nu există, în spațiul românesc, locuri unde acest binom să fie mai bine și instantaneu vizualizat ca în Oltenia. Urcați la Arnota, în fața mormântului marelui boier și voievod oltean, român, care a fost Matei Basarab și ce veți descoperi? Un mormânt baroc, lucrat în spiritul barocului central-european de sibianul Elias Nikolai, iar, de jur-împrejur, frescele atât de tradiționale, postbizantine ale lui Stroe din Târgoviște.

Duceți-vă în Gorj, la Vladimiro, și veți vedea pe acei urmași ai pandurului Gârbea, care, în frescă, înconjoară călări lăcașul – pictați ca în niște miniaturi –, dau ocol bisericii, în 1835, cu o roză în mână. Câtă lume știe că acea roză este un simbol fundamental al lumii occidentale, al trăirilor – e drept, oculte la acea vreme și oculte și mai târziu – francmasoneriei oltene, care a fost atât de puternică și a introdus atâtea elemente noi în civilizația acestui spațiu. Cum știți, probabil, zona lașului, din care se trage neamul meu, și zona Olteniei sunt cele mai pline de această încărcătură cultivată, politică, socială, care a dat României ceea ce a dat.

Duceți-vă la Oteșani, la întâlnirea Gorjului cu Vâlcea, și veți vedea un admirabil portret, de la 1850, al unui personaj îmbrăcat în redingotă pariziană, pictat într-o biserică, cu fresce de tradiție bizantină, și care, la jiletcă, are un ceas. Era un Dumitrescu, străbunul direct al lui Ion Dumitrescu, cunoscutul compozitor, care pe vremuri a reprezentat Craiova, din punct de vedere politic. Și când i-am spus: ...Maestre, strămoșul acela al dv., de la Oteșani, reprezintă în fond toată Oltenia, tot spiritul de deschidere...”, mi-a răspuns: ...Stai să-ți spun, ceasul acela îl am și acuma...”. Discuția era, în 1975, aici, la Craiova, când s-au sărbătorit multe secole de la prima mențiune documentară a așezării daco-romane Pelendava. Am fost cu Șerban Cioculescu, cu mai mulți – eu eram prâslea în acea echipă... ...Mai aveți ceasul?...” – am întrebat mirat. ...Da, da, îl mai am. Știi că ai dreptate: cântă și acuma, ca la Viena, **Eine Kleine Nachtmusik**” – mi-a precizat compozitorul. Acest ceas este pictat la Oteșani.

Brâncuși, el însuși... Nu mai e nevoie să vă vorbesc, aici, într-o capitală brâncușiană unde aveți un adevărat patrimoniu brâncușian. Nu e nevoie să vă vorbesc aicea despre ce înseamnă fațetă tradițională și mare europeanitate.

Există, în tradiționalismul oltean, câteva lucruri absolut excepționale: arhitectura de lemn – pe care o respectăm și pe care mă străduiesc acum, în noua și, evident, efemera mea calitate, să o conserv cât mai bine. Arhitectura de lemn, biserici și case inconfundabile în peisajul românesc. Mi-a făcut o deosebită plăcere, zilele trecute, să semnez ordinul prin care o casă oltenească – a lui Antonie Mogoș, casa pe care Al. Tzigara-Samurcaș o arătase ca un simbol al tradiționalismului românesc – să treacă din nou în Muzeul Țăranului Român, la prietenul și colegul meu Dinu Giurescu, despre care aflu că este și el Doctor Honoris Causa al acestei Universități și cu care, în anii grei, am pătimit pentru o cauză dreaptă... și, în locul casei lui Mogoș din Muzeul Satului, am ajutat să vină

un alt monument oltenesc – și a venit un altul, salvat la buza săpăturilor de la Rovinari, unde trebuie să se extindă exploatarea minieră, iar biserica s-ar fi putut pierde. Am inaugurat, acum câteva zile, noul sediu al Muzeului Satului și această biserică oltenească de lemn, cu pictură interioară și exterioară, este parcă mai frumoasă acolo, în inima Bucureștiului.

Dar bisericile populare ale vătafilor de plai olteni din Vâlcea, din Gorj, din Mehedinți?... Urșanii, acest Voroneț al Olteniei, atât de puțin cunoscut, unde-ți doarme somnul de veci I.G. Duca, Urșanii lui Ioan Popescu, vătaful, a cărui casă oltenească era considerată – de un vizitator, din anii premergători Unirii Principatelor, Théodore Margot – mai frumoasă decât casele boierilor. Ce va fi fost? – am încercat întotdeauna să-mi închipui. Cred că era o casă oltenească foarte simplă, cu tot dichisul, cu toate culorile acestea atât de specifice unui spațiu care refuză complementarele, care refuză stridențele și care are atâta sobrietate romană. Este spiritul simplu și democratic de la Viorești, de la Slătioara, de la Cerneți. Este spiritul acesta democratic și plin de pilde, paremiologic, în care găsești ziceri în grai oltenesc pictate pe la 1750-1850, pe ziduri inspirate din cărțile populare: din **Alixândria**, din **Esopia**, din **Fiziolog**, din alte cărți populare pe care țăranul oltean le-a gândit într-un chip cu totul special. Știți dumneavoastră că Oltenia este singurul spațiu unde cărțile populare cuprind o trăire de un anumit fel, o trăire religioasă aparte, cartețiană **avant la lettre**? Iar cărturarul și omul cu orizonturi atât de largi, care este Î.P.S. Teofan, n-o să mi-o ia în nume de rău, dacă o să afirm că acolo, în aceste cărți, ca și în **Judecata de Apoi**, există un balans între Arhanghelul Mihail, cel care judecă sufletele, și Scaraoțchi, care uneori este simpatic, care uneori este desenat cu facondă, care este inteligent, isteț, care-l poate trage pe om în păcat chiar dacă Arhanghelul veghează. Este un spirit al oamenilor noi – se referea la această teză a mea profesorul Pătroi. Pentru că marile neamuri, acești **homines novi**, care – prin inteligență, prin iscusință, prin individualism – au reușit să realizeze ceva, să ajungă chiar pe tronul țării. Ei vin mai ales din Oltenia. Știrbeii și Bibeștii erau, pe la 1700 și ceva, boiernași de vale, care făceau comerț cu vite și cu vin de Drăgășani. Urmașii lor, din generațiile ce aveau să vină, erau amândoi, pe rând, domnitori ai Țării Românești, înainte și după 1848.

Dar Stan Jianu, craioveanul care înalță Preajba și care-i trimite fanariotului pictat la Almăj, lui Nicolae Mavrogheni, niște lucruri atât de iscusite, comandate la Viena, încât domnitorul se miră, ca și toată Curtea de la București...

Dar Magherii, plecați din preoțimea Gorjului și ajunși la înalte funcții într-o epocă în care se credea că România poate deveni un spațiu al democrației? Și, într-un fel, a devenit atunci un spațiu al democrației.

Oltenia – permanent deschisă spre alte orizonturi

Aceasta este marea tradiție. Și dincolo – deschiderea europeană. Deschiderea spre alte orizonturi. Oltenia a fost în permanență deschisă spre alte lumi, fie ele sud-est europene, balcanice, occidentale. Monahismul nostru, prin Nicodim din Krajna, vine prin Vodița, la Tismana. Craioveștii, care întemeiază Sadova, care refac Biserica Sf. Dumitru din Craiova, Strehai, Craioveștii sunt

cei care – se reflectează foarte puțin asupra acestui detaliu, l-am reliefat o dată, acum e a doua oară când îl amintesc – fac din Bistrița un sanctuar paneuropean. Bistrița este la 1500 – după căderea Constantinopolului, înaintea altor sanctuare din lumea rusească, despre care se vorbește deseori – este locul spre care vine toată creștinătatea care intra sub Islam. La acel sfânt de epocă iconoclastă, la Grigore Decapolitul sunt imense pelerinaje. Bistrița și Oltenia devin locuri în care se recuperează ceva din ortodoxia numai părelnic învinsă.

Barbu din Craiova, fiul lui Neagoe din Craiova, marele ban Barbu Cralevschi, este – alături de neamurile sale sârbești, de Negoslava, de toate neamurile Brancovicilor care pe aici, prin Craiova, spre Bistrița, trec – păstrător, la o dimensiune europeană, al unei credințe. Și, din fratele său Pârvu, vine Neagoe Basarab, și vine Matei Basarab, și vine Constantin Brâncoveanu, și vine marea tradiție dinastică a românilor.

Ce aș mai putea adăuga? Athosul pictat la Polovragi nu este, oare, un simbol de Europă? În două locuri apărea Athosul în splendoarea sa, la acea vreme: În pictura de la Polovragi și la Paris, în gravurile lui Bernard de Montfaucon – gravuri prin care lumea franceză a epocii Regelui Soare lua cunoștință de acest loc mirific și inaccesibil pentru mulți. Câți mai știu că, aicea, la Craiova, la 1580, vin miniaturistii din Balcani, care salvează miniatura bizantină, printr-un Jovan din Kratovo, din Macedonia?

Dar toată lumea știe, fără îndoială, ce a însemnat Anton Pann. Toată lumea știe că spiritul acesta al umorului, al ironiei, spiritul acesta ludic și parodic este o creație cu conexiuni balcanice, sud-europene, cu totul și cu totul esențiale. Și de la Anton Pann, și de la Dionisie Eclesiarhul pornește o tradiție care este balcanică, oltenească și românească. Prin Al. Macedonski, cel cu neamuri balcanice, până la prietenul meu – Dumnezeu să-l odihnească, acolo unde este – care a fost Marin Sorescu... Vin de la Bulzești acum și am aflat, de la unul dintre frații săi, că și Soreștii au conexiuni balcanice – ceea ce completează pe undeva teza mea despre această deschidere sud-europeană a ironiei și a ludicului parodic oltenesc. Toți aceștia reprezintă un patrimoniu de spiritualitate nu numai a Olteniei, ci a întregii Românie. Și, pe de altă parte, marea, permanenta deschidere spre Occident.

Spirit cartezian avant la lettre

Dacă astăzi se vorbește foarte mult despre această deschidere a noastră – nu se vorbea cândva, iar cei care o făceam ne așteptam la lucruri mai rele, dar nu am încetat să vorbim, tocmai pentru că spiritul latin este un spirit cu umor, cu ironie și cartezian **avant la lettre**, cum vă spuneam – se cuvine să subliniem că spiritul occidental este la el acasă în Oltenia. Gândiți-vă la ce au însemnat misiunile occidentale, dominicane din Banatul de Severin, gândiți-vă la ce înseamnă întocmirile de arhitectură gotică de la Drobeta Turnu Severin – așa cum nicăieri nu întâlnim în alt spațiu românesc, în afară de Transilvania.

Gândiți-vă la ce a dat momentul austriac, care n-a fost numai politic, social și economic, a fost și un moment cultural, la începutul secolului al XVIII-lea. Și veți vedea, dacă veți citi socotelile Bengeștilor, ale Glogovenilor, ale Obedenilor,

ale Măldărăștilor, veți vedea în ce măsură legătura cu Viena a creat, aicea, la Craiova, dar a creat și în, astăzi, abandonatul târg al Cerneților – pe care aș vrea, în vreun fel, să-l readuc la viață -, însă a creat și în alte spații oltenești o adevărată emulație. La Râmnicu Vâlcea, Chesarie comanda **Enciclopedia Franceză** și o citea direct. Era o carte care, în acea vreme, nu era foarte bine văzută nicăieri în Europa. În prefețele sale de **Minee**, Chesarie scria că Țara Românească se va reînnoi, va renaște precum Pasărea Phoenix.

**Chesarie al Râmnicului,
primul român care a folosit cuvântul *reformă***

Câtă lume mai știe că luminatul Chesarie al Râmnicului este primul român care a folosit un cuvânt utilizat în prezent, de fiecare dintre noi, de cel puțin cinci ori pe zi: cuvântul **reformă**. Olteanul Chesarie e cel dintâi care utilizează acest cuvânt.

Câtă lume mai știe că un negustor din Craiova ctitoria o biserică la 1794 – Sf. Nicolae Belivacă – și îi dădea numele, unde, pe fațade, apărea ceva ce nu găsim nicăieri în Țara Românească, într-o biserică ortodoxă: stucuri de tip catolic, venite din barocul Banatului, al Transilvaniei, undeva unde acest neguțător și căraș, om de inițiativă craiovean văzuse asemenea lucruri.

Cine vrea să judece europenitatea noastră să intre în Palatul Jean Mihail, în această ctitorie a arhitectului francez Paul Gottereau. Simțea nevoia acest **homo novus** al Doljului, la 1900-1907, să imite, pe cine?, pe rege – pentru că vechiul palat regal din București era proiectat tot de Gottereau. Iar mâine mă voi duce – cu infinită plăcere – să inaugurez într-un fel, deși n-am mari merite în acest sens, o superbă ctitorie de stil franțuzesc, occidental, în Calafat, clădire care, până la sfârșitul lunii august 2002, nici măcar nu era înscrisă pe lista monumentelor istorice. De-abia acum câteva zile, Comisia Națională a Monumentelor Istorice a proclamat-o ca atare. Ei bine, în Calafat, ca și în Drăgășani, în Turnu Severin, în alte locuri mai puțin prestigioase decât Craiova, dar care au o aură anume deoarece sunt oltenești, putem întâlni asemenea edificii. Sigur că moldo-valahul din mine, prin această declarație măcar, a captat o parte din atenția dumneavoastră.

Asta este Oltenia. Oltenia mea, dacă vreți. Perspectiva mea asupra Olteniei – a celui ce a fost copilul care a făcut un semestru la o școală din Craiova, care a revenit adesea în calitate de conferențiar, care a venit aici, ca președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, care a venit și mai des ca simplu călător, ca un credincios, la o serie de pelerinaje ori pentru a deschide câteva expoziții ale unor confrăți, prieteni pictori moderni și care, iată, astăzi, sunt încununat cu cel mai mare titlu posibil al Almei Mater Craiovensis. Vă mulțumesc respectuos, domnule magnific rector, domnilor profesori. Vă mulțumesc dv. pentru atenție. V-am făcut o confesiune. Aceasta este Oltenia mea. Poate fi și o altă Oltenie, dar Oltenia românească și europeană, pe care o văd eu, așa v-o propun și vă rog să n-o uitați. Vă mulțumesc.